

El projecte Rehoboth: una anàlisi de discursos narratius de les persones sense llar en temps de crisi

JOSÉ RAMÓN BUENO ABAD* i ELENA MATAMALA ZAMARRO**

* CEU. Departament de Treball Social i Serveis Socials. Facultat de Ciències Socials. Universitat de València.

** Treballadora Social. Membre de l'Equip Projecte Rehoboth.

Rebut: 28 de gener de 2013. Acceptat: 1 de maig de 2014.

RESUM

Aquest treball se situa en la perspectiva de la recerca qualitativa i l'acció social, tractant d'acostar-nos a l'àmbit de les persones sense llar en els temps de crisi. Es busca un triple acostament: en primer lloc analitzar les situacions de fragilitat i vulnerabilitat que es viuen en la societat espanyola actualment, i en la manera que pot incidir en les circumstàncies de les persones sense llar. En segon lloc, presentar un projecte que dona resposta a l'atenció de persones sense llar des d'una iniciativa social basada en la participació, la solidaritat social i el voluntariat: el projecte Rehoboth. En tercer lloc, analitzar i descriure els relats narratius dels propis actors d'aquesta situació, reflectint a través del discurs les circumstàncies que incideixen en fragilitzar les situacions i conduir cap a situacions d'exclusió social.

PARAULES CLAU: Sense llar, iniciativa social, discursos narratius.

ABSTRACT

This project is based on the perspective of qualitative research and social action, attempting to approach the world of homelessness in times of crisis. Its aim is to work in a triple approach: firstly to analyze situations of fragility and vulnerability that exist in Spanish society today, and how they can affect the circumstances of homelessness; secondly, to present a project that responds to the needs and care of homeless people through a social initiative based on participation, solidarity and volunteerism: the Rehoboth project; thirdly, to analyze and describe the narrative accounts of the people involved in this situation, by reflecting the circumstances that contribute to weakening their situations and lead to social exclusion, through their own discourse.

KEYWORDS: Homelessness, social initiative, narratives.

CORRESPONDÈNCIA

Jose.R.Bueno@uv.es | Inamatamala@hotmail.com

PRESENTACIÓ

Estructura del treball

A més d'aquesta presentació i de les reflexions finals, hem estructurat aquest article en tres parts. La primera és el punt de partida imprescindible per a comprendre quin és el marc sociològic i teòric en el qual s'inscriuen les anàlisis sobre l'exclusió social que afecta a les persones sense llar en el difícil context de desmantellament de l'Estat del Benestar. La segona part, situa i centra aquestes conceptualitzacions teòriques en el marc del projecte Rehoboth, centre de baixa exigència de la ciutat de València per a persones sense llar. L'experiència que en la relació quotidiana ens aporta el coneixement directe de la seua realitat, resulta un laboratori social privilegiat per a comptar amb els elements empírics necessaris en la sistematització de les experiències vitals dels seus protagonistes.

Una vegada contextualitzades les categories i contextos socials des d'on situem l'estudi, en l'última part, desenvolupem el nucli central de la nostra aportació: interpretar la significació que els propis actors donen a les seues trajectòries personals, ja que la nostra intencionalitat és, mitjançant l'acostament als seus rostres i històries, poder sistematitzar les realitats que més s'acosten a les vivències i demandes de les persones sense llar.

Tècniques de recerca i mostra tipològica

Quant a les tècniques de recerca aplicades, en la primera i segona part hem utilitzat tècniques de *recopilació i anàlisi documental* (Ruiz Olabuenaga, 2012) amb la finalitat de poder explicar i contextualitzar els discursos narratius.

En la tercera part, per a construir els discursos, s'han aplicat tant *tècniques narratives* (principalment entrevistes en profunditat) com a *tècniques d'observació* (concretament en la modalitat d'observació panoràmica participant). El treball durant aquests anys

amb les persones sense llar ens permet tenir una relació constant amb una mitjana mensual de més de 150 persones, per aquest motiu, aquesta és una recerca realitzada des de l'acció social i la participació dels seus protagonistes. El contacte habitual amb les persones sense llar ens ha facilitat poder seleccionar els perfils i identificar els informants claus que representen l'heterogeneïtat del col·lectiu.

Concretament, les entrevistes en profunditat han sigut realitzades a quatre *informants clau*, els quals, han sigut escollits per presentar una sèrie de característiques habituals en el col·lectiu de persones sense llar i que, en aquest estudi, es desitjava destacar. Per a açò, la tipologia mostral s'ha establert en funció de les següents variables: lloc de procedència, edat, addicció a substàncies, malaltia mental i existència de xarxes de suport. A la Taula 1 arrebplegem les categories presents en cada perfil respecte a les variables preses en consideració (edat, lloc d'origen, drogodependència, malaltia mental i estada a la presó).

I finalment, mitjançant *tècniques interpretatives d'anàlisi de contingut* dels discursos arrebplegats en les seues narracions (Krippendorff, 1990), hem configurat i exposat cada perfil. Tant en el desenvolupament dels relats, com en la interpretació dels mateixos, s'ha seguit un guió semi-estructurat amb les principals preguntes, el contingut de les quals es correspon amb l'estructura de la tercera part. Una vegada realitzades les activitats d'obtenció dels discursos, s'ha realitzat la transcripció dels materials obtinguts. L'anàlisi de contingut s'ha estructurat a partir de la categorització dels temes emergents en els discursos.

Per tant, la tercera part s'ha configurat a partir d'una pluralitat de tècniques de recerca (Beltrán, 2003) en utilitzar-se d'una manera combinada tècniques documentals, narratives i d'observació, establint-se una triangulació metodològica convenient per a garantir que els quatre discursos narratius representen, amb la major transparència i fiabilitat, la realitat de les persones sense llar.

TAULA 1. Categories de cada perfil d'informants clau

	Edat	Lloc d'origen	Drogodependència	Malaltia mental	Estada a la presó
PERFIL 1 (Miguel)	JOVE	ESPANYOL	POLITOXICOMANÍA	SÍ	NO
PERFIL 2 (Hasan)	MITJANA EDAT	ESTRANGER	CONSUM D'ALCOHOL	NO	NO
PERFIL 3 (Javi)	ADULT	ESPANYOL	POLITOXICOMANÍA SEVERA	NO	SÍ
PERFIL 4 (Marcos)	JOVE	ESPANYOL	POLITOXICOMANÍA	SÍ	SÍ

1. EN TEMPS DE CRISI I VENTS DE SOTSOBRE

En un moment com l'actual, en el qual els mecanismes d'exclusió es fan cada vegada més evidents i en el qual, conseqüentment, el nombre de persones abocades a veure's immerses en processos d'aquest tipus augmenta, cobren especial importància les iniciatives que, sorgint des de la mateixa societat, estan destinades a realitzar denúncia social, defensar els drets socials i recuperar la cohesió de la ciutadania com a mesura de resistència i canvi.

La nostra societat ha sigut testimoni de com gradualment s'han anat degradant els vincles socials que ens caracteritzaven, així com la capacitat d'amortiment que aquestes xarxes suposaven per a suavitzar les conseqüències més negatives que es deriven de períodes complicats com el qual vivim. Resulta per tant imprescindible, transformar el model social imperant, recuperar i mobilitzar el capital social per a poder generar noves oportunitats que retornen el protagonisme als qui veritablement els correspon, açò és, posar el centre de la reflexió en les persones.

Però abans d'endinsar-nos en propostes i alternatives, ens sembla convenient abordar com s'ha construït el concepte d'exclusió

(“entès com fora de”), com constructe contraposat al d'inclusió i construït des d'una perspectiva soci-històrica (Bueno Abad, 2000), posant l'accent principalment en la complexitat que comporta i en la necessitat d'abordar l'exclusió des de l'anàlisi de donar la paraula, d'atendre a la seua plasma-ció en subjectes, a construir una relació que prioritze la generació d'espais a compartir, de creació de nexes relacionals. És impossible abordar l'exclusió sobre l'oblit dels subjectes singulars (García Roca, 2012).

I és que l'exclusió és un fenomen estructural, dinàmic i multidimensional, que engloba diferents àmbits (Muñoz et al., 2003) i que, per tant, en el seu estudi com a l'hora d'intervenir, requerirà l'aplicació d'un enfocament que supere l'escissió entre teoria i pràctica. Més concretament, al llarg del present article, ens centrarem en l'exclusió que viu el col·lectiu de persones sense llar, un col·lectiu tan invisible que a voltes no resulta difícil oblidar la precarietat en la qual viu.

1.1. Contextos i acostaments a la realitat de l'exclusió

Com s'ha apuntat, l'exclusió és un fenomen complex, o millor dit, un procés social complex, en el qual interactuen múltiples dimensions i causes (Bueno Abad, 2005). D'açò es desprèn que l'exclusió no és alguna cosa estàtica sinó que evoluciona en el

temps, encara que manté com a denominador comú el fet d'agrupar tot allò que queda fora del que la societat vigent estipula com a ideal a aconseguir. Més altes o més baixes, més gruixudes o primes, més visibles o menys evidents, la societat, en la seua història, ha construït barreres, tanques divisòries en la ciutadania que, com apunta Bauman (2011) sempre, i inexorablement, tenen dos costats. I són aquestes tanques les que aconseguen separar els espais, que ja no són contigus, es genera un "endins" i un "fora".

Construïm una societat polaritzada, on el sòlid s'esvaeix i augmenten les zones de vulnerabilitat, on els diferents àmbits de socialització es fragilitzen: es fa més feble un Estat que frene les reduccions i limitacions plantejades pels canvis neoliberals. Les famílies espremen les seues possibilitats de suport davant les necessitats creixents de supervivència. Enfront del deversall de situacions d'atenció i suport es manté l'estructura de socialització familiar, però es fragilitzen i tensionen les xarxes d'atenció primària. El pensament neoliberal trasllada al sentit comú l'interès ideològic de fer creure que caure a un o un altre costat de la tanca és qüestió de responsabilitats individuals, impeding qüestionar per què existeix aqueixa tanca.

1.2. El Sistema del Benestar Social en temps difícils

Els temps actuals en el context espanyol per al Sistema del Benestar Social són difícils. Diferents indicadors socials, estudis científics, avaluacions d'institucions i dades de la gestió d'organitzacions socials i entitats estan visibilitzant aquesta realitat. En els últims anys en la societat espanyola es constata un augment del creixement de les desigualtats socials. Com s'arregla encertadament en l'Enquesta de Condicions de Vida de l'INE (2012), la crisi ha augmentat, ampliat i intensificat les zones de precarietat i les necessitats d'assistència en els últims anys, en disminuir els ingressos en les llars espanyoles i créixer el nombre de

persones que es troben per sota del llindar de pobresa. Els anys de bonança econòmica no han servit per a reduir les desigualtats socials, per contra amb la crisi es viuen les trajectòries que en paraules de García Roca (2012) podem reconèixer com "el tobogan del descens", ampliant les inseguretats per a tota la població i intensificant les situacions de desarrelament, de deslocalització, de considerar que estan de sobres, perdent vincles, perdent nexes i suports per a col·lectius importants de la societat.

Des de fa alguns anys vivim una època complicada l'avaluació de la qual vénen reflectint, entre uns altres, el Col·lectiu Ióé (2011), qui denuncia un augment en la pobresa i desigualtat social, un fet estretament relacionat amb la desigualtat existent en l'àmbit laboral. Altres estudis com el realitzat per Laparra i Pérez Eransus (2012) sobre crisi i fractura social, també evidencien aquesta tendència, alhora que denuncien "la forma en la qual la crisi econòmica es tradueix en pèrdua d'ocupació i com aquesta esdevé en crisi social" i pèrdua de cohesió social a Espanya. Com conclou la Fundació FOESSA (2013), els mecanismes d'assegurament de la societat s'han afeblit i les polítiques d'austeritat han generat una major vulnerabilitat de la societat espanyola al no engegar dispositius redistributius que eviten l'eixamplament de les diferències de renda entre les llars espanyoles, la saturació dels Serveis Socials i el enquistament d'aquesta situació. En conclusió, s'està desenvolupant una estratègia d'utilització de la conjuntura de crisi com coartada per a la retallada dels drets.

Respecte a la segona idea comentada, és cert que alguns sectors de la població estan patint en major grau les conseqüències de la crisi, a destacar, com ja s'havia anticipat, joves i immigrants. I és que les fortes mesures de retallada social estan deixant al marge del sistema productiu a milions de persones (Fernández-García, 2012). L'exclusió que pateixen joves i immigrants en el mercat laboral, on tenir un lloc de treball passa de ser un dret a ser un

privilegi, s'estén a altres àmbits, situant-se en uns dels grups poblacionals més vulnerables en l'actualitat.

Diferents autors han abordat les seqüeles del context actual en els/as joves, com són García Moreno i Martínez Martín (2012), els qui realitzen una reflexió sobre el sentiment de frustració generat en els/es joves davant la falta d'ocupació, la dependència econòmica respecte a les seues famílies d'origen, la incertesa quant al seu futur, la conseqüent pèrdua d'autoestima i, de forma paral·lela, l'aïllament social. Davant una fallada estructural, com és la desocupació, però no assumit com a tal, es potencien sentiments de culpabilitat en l'individu que retroalimenten la seua situació. Com sintetitzen García Moreno i Martínez Martín (2012), sembla que el món dels adults no els deixa, als/es joves, exercir el rol social que els correspon (marcat per l'emancipació i la inserció laboral) i, com a conseqüència, sorgeix un nou rol de no ciutadà, no integrat, no realitzat que, com es veurà, es reflecteix en el món del carrer però que, de qualsevol manera, atès que es tracta d'una exclusió institucional, requereix canvis estructurals.

1.3. Centrant-nos en el concepte de "persones sense llar"

El poblacional de les persones sense llar configura un conjunt de gran interès a l'hora d'estudiar els processos d'exclusió, i aquest fet ve motivat per la complexitat i varietat existent dins del mateix col·lectiu, agrupant molts dels trets que la societat considera com a excloents; addiccions, malaltia mental, immigració, etc. Si bé avui en dia el terme de *persona sense llar* es troba cada vegada més estès, al llarg del temps han sigut uns altres els termes emprats per a referir-nos a aquest col·lectiu: rodamóns, indigents, transeünts, sense sostre, etc. No obstant açò, aquests termes no arriben a reflectir la vertadera realitat i essència a la qual es refereixen, doncs una persona sense llar és molt més que una persona que no té un sostre sota el qual dormir, com arre-

plega Rubio (2007:1): "persona sense llar és la forma més extrema de viure, l'estar en la intempèrie, sense un lloc en el qual residir. És la forma més radical d'estar exclòs. Açò comporta al seu torn, exclusions múltiples. I no solament pot estar exclòs del mercat laboral, sinó també del món de les relacions, de la condició de ciutadà o ciutadana, del cens electoral".

I és que el *sensellarisme (sinhogarismo)* engloba, a més d'una dimensió físico-tècnica (un espai físic exclusiu per a la persona i la seua família), una dimensió social (un espai de privadesa on relacionar-se) i una dimensió legal (la disposició d'un títol legal de pertinença), sent la combinació d'aquests tres dominis la que dona lloc a diferents situacions de precarietat en l'allotjament, i per tant, un major o menor grau d'exclusió (Cabrera i Rubio, 2008).

Com ja s'arregla en "*Susurros del cuarto mundo: las voces de las calles*". (Bueno Abad i Muñoz Rodríguez, 2008), i representen la idea que el *sensellarisme* implica una mica més que un factor residencial, la situació de "sense llar" pot ser conseqüència de diferents itineraris vinculats a successos estresants ocorreguts en la trajectòria vital de cada persona, on juguen un paper important factors com l'accés a l'ocupació, disponibilitat de rendes, habitatge, malaltia (física, mental, addiccions), ruptures familiars, nivell educatiu, etc., factors que poden ser estudiats des dels diferents nivells d'anàlisis.

En relació a açò, reduir una persona a un qualificatiu de sense llar suposa una visió massa simplista. Darrere d'aqueixa categorització hi ha una història, una vida, que mereix la pena conèixer per a poder entendre millor aquesta realitat tan complexa com variada. A poc a poc, la imatge que tradicionalment es tenia sobre una persona sense llar, la d'un home d'avançada edat i amb addicció a l'alcohol, es desdibuixa, alhora que la sensibilitat cap a aquest col·lectiu s'aguditzava, en part, com a conseqüència del debat que vivim en l'ac-

tualitat entorn de desallotjaments, hipoteques i el dret a un habitatge digne. Ara com ara, la població se sent més vulnerable davant aquest tipus de situacions, i amb açò, les mostres de solidaritat augmenten.

Quant als perfils que podem trobar en el món del carrer, és cert que es percep certa variació, influenciada per les dificultats d'accés a un lloc de treball. Al perfil tradicional, que actualment mostra majors nivells de deterioració, se sumen persones que fins fa poc disposaven d'una ocupació, però que ja presentaven un altre tipus de problemàtiques. En general es tracta de persones que mantenen vincles socials i familiars febles que no han pogut esmortir les seues noves circumstàncies. Tal com hem indicat anteriorment, la precarietat que pateixen les persones sense llar no és únicament material, de fet, un dels aspectes més rellevants en l'anàlisi de la seua situació és el relacional.

En aquest sentit, el nombre de persones joves augmenta, com també el nombre d'immigrants (especialment en la zona de llevant), un tema que mereix la pena abordar amb major deteniment i que ja s'anticipava en estudis anteriors (Muñoz et al., 2003). Així mateix i com a conseqüència de l'augment de les situacions de desigualtat i precarietat, assistim a algunes tendències significatives. Per exemple, l'augment de les demandes bàsiques centrades en l'alimentació i la supervivència bàsica, augment de demandes de places de menjador social, augment de presència de menors en menjadors socials en època de tancament dels menjadors escolars, augment d'usuaris dels bancs d'aliments, la cerca d'alternatives a la pèrdua de l'allotjament tradicional com pot ser l'amuntegament en cases de familiars, l'endeutament extrem, la subsistència amb la pensió de l'avi o l'àvia, l'infrahabitatge, etc., situacions d'alta vulnerabilitat i precarietat que, de seguir la tendència actual, podrien convertir-se en casos de "sensellarisme".

2. REHOBOTH, UN ESPAI OBERT I LLIURE

Rehoboth és un projecte d'atenció a persones sense llar de la ciutat de València que, des del seu origen, l'any 2009, pretén oferir un espai de seguretat i confiança per a aquelles persones que, per circumstàncies personals, s'han vist immerses en un procés de degradació motivat pel fet de viure en el carrer. Es tracta de persones sense xarxes que han perdut l'autoestima i han quedat aïllades dels diferents processos de socialització. Les persones que acudeixen al projecte Rehoboth necessiten un punt de referència que servisca de vincle amb la resta de la societat, un lloc on se'ls crida pel seu nom i on, a poc a poc, a través del contacte amb el grup de voluntaris i voluntàries, recuperen la motivació necessària per a iniciar un camí d'inserció social, sempre respectant els temps personals.

El projecte Rehoboth, sostingut per l'associació Natania, ha pretès ser un centre de baixa exigència i ampli acolliment, és a dir, un projecte pensat per a els qui, per la cronificació de la seua situació, no troben el seu lloc en l'institucionalitzat. En concret, obri les seues portes els caps de setmana, quan la resta de recursos d'atenció a persones sense llar de València tanquen les seues, oferint els serveis de dutxa i higiene, conigna, perruqueria, alimentació lleugera i oci, que serveixen per a propiciar l'acostament entre les persones sense llar i els/as voluntaris/as. La seua intencionalitat, per tant, és crear un espai d'escolta on es produïska un tracte personalitzat que afavorisca l'intercanvi i la motivació.

Els seus objectius són afavorir la qualitat de vida de les persones que viuen en el carrer, reconeixent la seua dignitat (sovint tan deteriorada), així com donar a conèixer a la societat la situació d'aquest col·lectiu, facilitant l'intercanvi i enriquiment mutu, i eliminant prejudicis que distorsionen la realitat (com per exemple, la seua perillositat). En aquest

sentit, i com a camí cap a la justícia social, se cerca potenciar la coresponsabilitat i la solidaritat entre ciutadans i ciutadanes, així com el voluntariat, de manera que persones compromeses socialment puguin realitzar un servei d'acompanyament. No obstant açò, la funció del/la voluntari/a no pretén substituir a la de professionals del sector, sinó complementar-la. Per açò, la tasca de l'equip de voluntaris/as se centra en la motivació, estant acompanyats/des de dos professionals del treball social dedicades a l'orientació, formació i fins i tot suport emocional, sent elles els qui s'encarreguen de la coordinació amb la resta de recursos de la xarxa.

En relació a aquesta última idea, ens agradaria fer dues puntualitzacions. D'una banda, posar l'accent que la solidaritat de la població no és suficient si darrere no hi ha un respalder dels/es professionals del treball social. Es corre el risc que, des del desconeixement i falta d'informació, les bones intencions es convertisquen en simple assistencialisme que afavoreix l'"acomodament", impeding abordar els motius que han portat a la persona al carrer i anul·lant la motivació per a eixir d'aquesta situació. D'altra banda, insistir en la importància de treballar de forma coordinada en la xarxa de recursos, tant públics com a privats, amb l'objectiu que totes les actuacions vagin en una mateixa adreça, evitant confondre a la persona que acudeix a la recerca d'orientació. D'aquesta manera, des d'un plantejament integral que abaste totes les dimensions i esferes que afecten a la persona, s'ha de tenir en compte la xarxa de recursos per a persones sense llar, que com ja es va dir, ha de ser heterogènia, oferint alternatives que s'adaptin a les diferents realitats, graus de desarrelament i moments personals que convergeixen en el carrer (centres de dia, pisos semitutelats, programes d'atenció psicosocial, etc.). El que a una persona li pot funcionar en un moment determinat, no té per què servir a una altra, fins i tot ni a ella mateixa en un moment posterior.

Igualment, fent-nos ressò de les paraules de Muñoz et al. (2003), s'ha de combatre la falta de recursos destinats a altres col·lectius, com a persones majors, discapacitats, malalts mentals, persones o famílies que viuen una emergència social, immigrants, etc., doncs aquesta manca obliga als recursos destinats a persones sense llar a acollir a aquestes poblacions, generant-se una falta d'especificitat que redunda en un desplaçament de la persones sense llar.

3. ELS DISCURSOS NARRATIUS. ACOSTAMENT ALS ROSTRES I ELS RELATS DE VIDA

En el Treball Social, com a ciència social aplicada, resulta imprescindible aprofundir en aquelles formes de recerca que parteixen de la metàfora de la identitat com a relat, des de la contextualitat i la intencionalitat, és a dir, tractem de tenir en compte la perspectiva i el propòsit de qui els genera i de les circumstàncies soci-històriques en què es produeixen aquests relats.

El pensament de sentit comú sobre les persones sense llar redueix la seua presència a estereotips, però des de l'experiència del projecte Rehoboth sabem bé que en aquest àmbit assistim a una diversitat de circumstàncies, perfils i situacions socials. Considerem, seguint a Bueno Abad (2005), que una prioritat de recerca és la de respondre a l'estudi d'aquesta problemàtica des de la consideració de subjectes, atenent a la construcció de les seues pròpies veus com a forma de conèixer i construir la seua realitat.

3.1. Breu presentació de les persones participants

En la informació que transmetem de les persones entrevistades, anem a preservar el seu anonimats i intimitat, els noms utilit-

zats són a efecte informatiu i identificació però no corresponen a la seua identitat.

PERFIL 1 (jove, espanyol, drogodependència): Miguel és un xic de 26 anys d'una altra comunitat autònoma, en l'actualitat viu a València, sol freqüentar la zona del Botànic-Torres de Quart. Miguel va nàixer en una família nombrosa, té 6 germans, que van créixer sota les cures del seu pare, doncs la seua mare va morir quan ell tenia 10 anys. Des que va arribar a València, amb 22 anys, viu en el carrer, si bé ha alternat aquesta situació amb estades en habitacions llogades, infrahabitatges, etc.

PERFIL 2 (mitja edat, estranger, consum d'alcohol): Hasan és un xic de 36 anys originari del Marroc. En el 2006 decideix migrar a Espanya, una decisió que implicaria deixar arrere la seua vida al Marroc, on residia amb els seus pares i 3 germans en la casa familiar. Des que va arribar a Espanya, Hasan ha viscut en diferents ciutats, tant en habitatges llogats, albergs i, des que està a València (any 2009), en el carrer (excepte temporades en les quals estalvia diners aparquant cotxes i es lloga una habitació).

PERFIL 3 (adult, espanyol, drogodependència severa, estada a la presó): Javi és un xic de 38 anys, d'un poble de València. En un moment de la seua vida inicia una relació i té una filla. Javi dedica la seua vida a treballar i és després del naixement de la seua filla, quan el distanciament entre el matrimoni deriva en una separació que, finalment, li va sumir en una depressió i li va acostar al món de la droga. És en aquesta època quan Javi comença a delinquir, arribant a haver d'ingressar a la presó per una condemna de tres anys i mig. Després d'aquest episodi Javi ix de presó, fa dos anys aproximadament, i en trobar-se sol i sense suport, acaba vivint en el carrer, on continua amb el consum.

PERFIL 4 (jove, espanyol, patologia dual): Marcos procedeix d'un poble pròxim a València, té 33 anys i és el menor de 6 germans (totes xiques excepte ell). Marcos es

reconeix un xic nerviós des de xicotet i, encara que no especifica el tipus de patologia mental que pateix, tal vegada perquè no és conscient, sí que manifesta que des dels 13 anys prenia medicació, que va arribar a estar ingressat en un centre de menors durant la seua infància i que amb 18 anys va rebre tractament psiquiàtric. Marcos va caure en el món de la droga, des dels 14 anys és consumidor, variant el tipus de consum amb el pas del temps. En aquest cas es repeteix el pas per presó, el qual ja va venir precedit per una etapa de *sinhogarismo de 7 mesos que, després de la seua posada en llibertat, ha continuat des de fa ja més d'un any.

3.2. Anàlisi dels relats

Tractarem d'anar arreglant les principals interpretacions dels relats obtinguts en funció de les categories que hem analitzat i sobre la base de la importància atorgada en les mateixes.

3.2.1. *Relacions amb les institucions socialitzadores de la infància*

Quan parlem de les institucions socialitzadores de la infància, el nostre objectiu se centra a tractar les circumstàncies relacionades amb el desenvolupament vital, l'escola, el col·legi, l'evolució de la infància, la joventut, els amics, la ruptura d'aquests vincles o la seua conservació, etc. En els casos estudiats, ja siga amb un major o menor grau d'absentisme, els entrevistats acudien al col·legi des de xicotets, probablement gràcies al fet que a Espanya existeix un sistema educatiu públic. Encara així, el rendiment escolar no sembla que anara molt elevat. La motivació d'aprendre i formar-se no superava la motivació de guanyar diners per a poder tenir una major autonomia i portar una vida millor, alguna cosa que va limitar les possibilitats de cursar estudis superiors i, com veurem més endavant, va afavorir el distanciament respecte a les seues famílies d'origen des de joves.

El procés de socialització que van viure des de la seua infància va venir marcat pel seu grup d'iguals. Tant Miguel com Javi, que

comparteixen un caràcter extrovertit, es relacionaven amb amics del barri, no obstant açò, aqueixos vincles no s'han conservat ja que, en l'actualitat, no mantenen contacte amb amics de la infància. Com conta Miguel, en referència als seus amics del carrer: *"Pràcticament m'ajuntava amb tots"*, però veiem com, la falta de consistència d'aqueixos vincles deriva en la pèrdua de la relació: *"Sí, vaig perdre el contacte amb tots, em vaig venir ací i... pufff..."*. En aquesta mateixa situació de manca relacional es troba Hasan, qui des de xicotet va saber de primera mà que era migrar doncs, per motius de treball, el seu pare havia de canviar de ciutat cada cinc anys. Aquest fet, indubtablement, va condicionar les relacions socials de Hasan, que va ser incapaç de mantenir vincles forts i estables en el temps. De fet, en preguntar-li si va mantenir llaços d'amistat duradors ens diu: *"No, perquè cada ciutat 5 anys i canviar"*.

Per la seua banda, Marcos, en la seua trajectòria vital, comenta que des de jove es va iniciar en el món de les drogues, denominador comú en el seu grup d'amics del barri. De la mateixa manera, el contacte amb la delinqüència també va ser primerenc, havent d'ingressar en un centre de menors després d'amenaçar amb un arma al pare de la seua núvia. En aquest cas, Marcos, que resulta ser una persona influenciable, va canviant d'amics amb el pas del temps, fins a perdre el contacte amb aquells amb els quals va compartir la seua infància.

3.2.2. Relacions familiars

L'apartat de la família resulta especialment revelador. En abordar el tipus de relacions familiars, interessa principalment la modificació i ruptura de les mateixes, així com el distanciament respecte a l'entorn familiar, les conseqüències de viure en el carrer, la seua importància en el procés d'exclusió, etc. En un procés de pèrdues la família pot esmor-teir els efectes d'una major vulnerabilitat. Es diu que quan una persona entra en situació de carrer, perd els vincles amb el seu entorn (família, amics, etc.), encara que en realitat,

la norma general és que la falta d'unes relacions sòlides i estables, són les que faciliten que una persona acabe vivint en el carrer.

Aquest tema és d'especial sensibilitat en el discurs dels entrevistats i comporta una major dificultat aprofundir sobre el mateix. Les xarxes socials de Miguel abans de viure en el carrer se centraven en la seua parella (amb qui va tenir un fill i va iniciar una relació des de molt jove: *"ja amb 18 anys vaig començar a viure independent"*), els seus germans, el seu pare i, com ja hem dit, els seus amics del barri. Com ell mateix reconeix, arriba un moment en la seua vida en la qual perd el treball i, en recórrer a el seu entorn, no troba resposta: *"Sempre que he tingut diners els he donat diners, i l'única vegada que m'ha faltat fa tres anys i mig, em vaig quedar sense treballar i els vaig demanar un suport de tal i qual, de diners, i després no..."*. El seu testimoni atorga a entendre que, o bé els vincles que li unien al seu pare i germans no eren forts (segurament la mort de la seua mare va alterar considerablement la dinàmica familiar), o bé la seua família tenia els seus motius per a no recolzar-li. De fet, el seu pare, que decideix no prestar ajuda a Miguel, sí que li la presta al fill d'aquest, a qui ha criat i amb qui conviu actualment. Miguel apunta al fet que la relació amb el seu pare, malgrat l'afecte que li té, mai va ser bona per l'estricta que era: *"ha sigut una miqueta estricte però sempre serà el meu pare i sempre el voldré"*. Miguel construeix un relat de "abandó" que es troba alguna cosa distorsionat respecte a la realitat, doncs, una vegada s'ha reprès el contacte amb la família, des d'una intervenció professional, aquesta sí que ha mostrat interès a conèixer la seua situació i ajudar-li.

Per la seua banda Javi, que també procedeix d'una família nombrosa, repeteix el distanciament, manifesta una mala relació, de la qual responsabilitza a alguns dels seus membres (*"Amb la meua mare no em parle. No em parle per qüestió de la meua neboda, que està feta rebel, s'ha fet rebel, llavors, parla malament, no és que parle malament de*

mi, sinó que ha ficat molta cisalla, i ella no ha de dir res"). Dels seus germans, més d'un ha passat per presó, només manté contacte amb un. Respecte a la família adquirida, Javi assenyala a la seua excessiva dedicació al treball com a focus dels problemes, els quals es van veure agreujats amb el naixement de la seua filla, ja que al poc temps va finalitzar la relació: "Si et dic la veritat, si ho arribe a saber, no haguera treballat tant. Mira el que m'ha costat. M'ha costat el divorci, m'ha costat tot". Amb la separació, Javi cau en una depressió que li porta a intentar acabar amb la seua vida en repetides ocasions. Comença a prendre medicació i es converteix en addicte a les pastilles. En aquesta etapa coneix a una xica, consumidora, amb la qual inicia una relació i a través de la qual amplia el camp de consum, en paraules de Javi: "Llavors, què passa, jo estava amb depressió... jo... com et diria jo... ja no tenia el meu consum de... de pastilles, ja vaig pujar un altre escaló. Vaig començar a consumir cocaïna, esnifada, vaig començar a fumar cocaïna, vaig tocar una mica l'heroïna, entre cometes, perquè jo mai m'havia agradat, l'he tocat, però...". És aleshores, i motivat per la cerca de diners ràpids i fàcil amb el qual sufragar les despeses associades al consum, quan Javi realitza els primers robatoris, fins a acabar a la presó. Amb la seua entrada a la presó Javi va veure les seues xarxes socials reduïdes quasi per complet, si bé, des que va començar la seua carrera delictiva, els seus llaços socials ja estaven deteriorats. A la seua filla no la veu amb prou feina, com tampoc manté contacte amb la seua exdona o la seua antiga parella.

Per a Hasan, el procés migratori ha condicionat les seues relacions familiars, de caràcter introvertit, parla de la seua família propera (els seus pares i els seus tres germans) com els seus vertaders vincles en el seu país d'origen, els únics que generen els sentiments d'enyorança que encara avui dia mostra. En aquest cas, a pesar que les relacions familiars són bones, parlen pràcticament tots els dies per telèfon, i a pesar que no ha construït noves xarxes a Espanya,

el somni de Hasan de trobar a Occident una vida millor és major que la solitud que pateix. De fet, després d'exposar la motivació que li va fer venir a Espanya: "La gent que tenia cotxes, diners, bona vida... I nosaltres al Marroc no tenim gens, per què no m'en vaig a Europa a guanyar més diners? Perquè la gent ve amb cotxes millor, amb més diners, amb pasta..." i després de fer balanç del que ha aconseguit amb el pas dels anys, conclou: "Fins avui no he aconseguit res, vinc ací per a canviar la vida meua, res més".

Finalment, les relacions familiars de Marcos vénen condicionades per la malaltia mental. Marcos es reconeix nerviós des de molt xicotet, fins al punt que des dels 13 anys la seua família li subministrava medicació. Prompte es va iniciar en el consum de droga, dos factors que, sumats, alteraven la dinàmica familiar existent. Malgrat haver estat ingressat en un centre de menors i haver rebut tractament psiquiàtric, han sigut la seua mare (fa poques referències al seu pare, encara sense haver-hi divorci o separació) i les seues germanes (té 5 germanes majors) les que des de sempre s'han fet càrrec d'ell, exceptuant temporades en les quals va viure d'okupa, amb amics o parella, i quan va estar a la presó. No obstant açò, sembla que s'ha anat produint un desgast, i fins i tot les seues mateixes germanes li han impedit el contacte amb la seua mare per a protegir-la. Marcos mostra un especial record cap a una de les seues germanes, la menor, amb la qual va conèixer un període major de temps fins que aquesta, per motius laborals, li va dir que se n'anava a un altre país a treballar (moment en el qual ell es queda en el carrer). Avui en dia, diu veure esporàdicament a una de les seues germanes, que viu en la mateixa ciutat, però manifesta que cap membre de la seua família és coneixedor de la seua situació de sensellar.

3.2.3. Relacions laborals

Igual que altres àmbits, el món laboral condiona el sensellarisme. En els casos estudiats, no sembla que els entrevistats procediren de famílies amb grans manques econòmiques, no obstant açò, sí que és cert que des de joves, tant Javi com Miguel, o Ha-

san, decideixen treballar a la recerca d' "una vida millor" i una independència respecte a les seues famílies d'origen. Respecte als treballs exercits, sent treballs normalitzats, no requerien un alt nivell de qualificació (construcció, hostaleria, empresa de fusta, neteja, repartidor, etc.) però, per a Javi i Miguel, sí que suposaven una font considerable d'ingressos, permetent-los independitzar-se i mantenir un elevat estil de vida en relació a l'edat que tenien. Com ens explica Javi: *"Sí, sí, jo treballava. Estava treballant, sempre. Jo guanyava entre 4000, 5000 al mes... Tenia un bon sou, a més a més, el cap era jo... I bé, vivia bé, no em faltava de res"*.

Javi, Miguel i Hasan, els tres treballadors de la construcció, manifesten que la crisi econòmica està tenint un gran impacte en la seua situació, no obstant açò en la nostra opinió, es van estancant, acostumant i socialitzant en aquesta nova situació. Igual que Marcos, amb una vida laboral més reduïda, sembla que s'han acostumat a viure en el carrer i anar fent amb el que trauen d'aparcar cotxes, prestacions econòmiques (com és el cas de Javi, amb la qual podria pagar una habitació) o dels diners que els dóna algun veí a canvi de tirar-li una mà amb algun nyap. Si bé la necessitat econòmica va poder forçar el fet que hagueren de viure en el carrer (sumada a altres factors), passat el temps es tradueix en una crisi motivacional.

En el cas de Miguel, és conscient que la construcció està paralitzada, i encara sent una persona resolta, passen els anys i no prova sort en altres sectors: *"De moment no, però vaig a haver de començar a replantejar-m'ho perquè, anem, com seguisca així..."*. Com ell mateix reconeix, està esperant que millore la situació, i així van passant els anys, i ell segueix en el carrer. Diu que no té por a viure en el carrer, tal vegada, s'ha adaptat a aquesta manera de vida, en el qual juga un paper important el consum, i igual que els seus companys, s'ha estancat, ara com ara no troben motivacions que els espenten a eixir. Encara sent relativament joves, i amb tota

una vida per davant, el temps que romanen en el carrer juga en contra seva, doncs a poc a poc es van introduint en una espiral de la qual és difícil escapar.

3.2.4. Relació amb la salut

El fet de viure en el carrer comporta una sèrie d'efectes respecte a la salut que es veu deteriorada. També resulta oportú estudiar les possibles situacions de dependència de consum de determinades substàncies, que indubtablement afecten a la salut, així com la presència de patologies mentals. En els casos estudiats, les conseqüències en el seu estat de salut, tal vegada per la seua edat o pel temps que porten en el carrer, no són alarmants. Igualment, i malgrat haver dut a terme pràctiques de risc, cap d'ells manifesta tenir cap tipus de malaltia infecte-contagiosa.

No obstant açò, com a denominador comú es troba el consum, al que tots ells li resten importància, i fins i tot ho arriben a negar. En el cas de Hasan es tracta exclusivament d'alcohol, mentre que Miguel, Javi i Marcos presenten majors nivells d'addicció, si escau, a cànnabis, alcohol i pastilles tranquil·litzants fonamentalment. Tant Marcos com Miguel es van iniciar en el consum a una edat primerenca, en concret, amb 15 anys Marcos consumia cocaïna i heroïna, que va abandonar fa 7 anys per a passar-se a la metadona, tranquil·litzants i alcohol, alguna cosa que li ha deixat seqüeles i que ell atribueix als tractaments psiquiàtrics als quals es va veure sotmès des de xicotet (dels quals guarda molt mal record). Per la seua banda, com es va apuntar anteriorment, Javi, arran de la depressió en la qual es veu submergit després de la seua separació, comença a prendre medicació, convertint-se en addicte a les pastilles. Poc després àmplia el camp de consum (principalment cocaïna, encara que també manté contacte amb l'heroïna). A pesar que els tres han tingut èpoques amb un consum més descontrolat, no es pot negar els perills que comporten les addiccions que en l'actualitat pateixen i que no es plantegen abandonar de moment, addiccions que condicionen el seu dia a dia i que ells

minimitzen. Es traça una espiral posat que, si bé és evident que el consum dificulta l'eixida del món del carrer, simultàniament, ells mateixos utilitzen la seua situació de sensellarisme, com és el cas de Miguel, per a justificar el consum: *"Sí, si trobe un treball... M'agradaria anar a un gimnàs, i posar-me fort i tal... Però ara com no hi ha ni treball, ni vida, doncs... Un s'ha d'adaptar al carrer, al que és"*.

En aquest apartat, resulta necessari realitzar un esment especial a la malaltia mental. Marcos representa un clar exemple de com aquest tipus de patologies generen un estrès addicional en la família que durant anys intenta suportar però que, quan els recursos són insuficients i la situació es fa insostenible, deriva en l'abandó del malalt com a mesura d'autoprotecció. En l'actualitat, en observar a Marcos, queda palesa com quan en la seua vida apareixen persones que actuen com a "tutors", bé siga un professional o un company del carrer que assumeix aquest rol, la seua situació millora i adopta una major cura del seu aspecte i higiene, així com un major control en el consum.

També, i finalment, aprofitem per a denunciar les innombrables barreres que, pel que fa a assistència sanitària, s'estan posant a la població immigrant. A pesar que Hasan no ha requerit una atenció sanitària en els últims mesos, a través del Projecte Rehoboth, els qui viuen en el carrer ens expliquen les traves que troben en aquest àmbit pel fet de ser immigrants, condemnant-los a l'endeutament i, en conseqüència, a la impossibilitat de regularitzar la seua situació en un futur.

3.2.5. Relació amb la societat i configuració de xarxes

En aquest punt, l'anàlisi se centra en la modificació o ruptura de la relació amb la resta de la comunitat, que no té per què derivar en un aïllament total, sinó que poden aparèixer relacions personals d'ajuda, certs suports, punts de comunicació, etc. De la mateixa manera, igual que moltes relacions es trenquen, apareixen altres noves xarxes amb persones que comparteixen situacions i que

poden suposar un acompanyament que mitigue la sensació d'inseguretat, etc. També apareixen institucions, organitzacions o entitats socials que pretenen ser un punt de suport i ofereixen programes d'ajuda.

En el cas de Hasan el fet de ser immigrant ha condicionat el teixit de noves xarxes, les quals són molt limitades. Encara que és cert que manté relació amb alguns marroquins i algerians, aquests contactes se circumscriuen a aquells compatriotes que es troben en la seua mateixa situació de *sensellarisme*. Respecte a la població espanyola, Hasan manifesta sentir cert rebuig, no obstant açò, assenyala que segons la ciutat l'acolliment ha sigut diferent, per exemple, major en A Coruña que a València: *"Perquè la gent ací a València, no té confiança amb els estrangers"*.

En el cas de Javi, Marcos i Miguel, forts o febles, els vincles aconseguits en el carrer són els únics amb els quals compten. Per aquest motiu, com ja es va dir, resulta difícil fer un esforç per eixir d'aquesta situació. En aquest sentit, les seues relacions se centren en els/es professionals i voluntaris/es de recursos del sector i en persones que es troben, com ells, sense llar. En concret, especialment les persones sense llar més joves, per la qual cosa venim observant a través de Rehoboth, tendeixen a agrupar-se (encara que més que d'amics, la seua relació és de "col·legues"), convertint-se el grup en un arma de doble tall doncs, si bé impedeix l'aïllament, de la mateixa manera, potencia el consum, dificulta realitzar una intervenció i donar passos per a eixir del carrer. Dins de la seua xarxa social també apareixen altres actors, que encara amb una presència menys intensa, formen part del seu dia a dia. Entre aquests actors es troben els/es veïns/es del barri, persones que els encarreguen treballs, els donen una mica de menjar, els conviden a un cafè, etc. En el cas de Miguel, en ser un xaval jove que des de fa més de 3 anys aparca cotxes en els mateixos carrers, s'ha guanyat la simpatia del veïnat, qui també formen part d'aquest particular cercle social: *"Sí, totes*

les persones majors, tots els bars. Tots em coneixen. Jo vaig al bar, i em fa vergonya, però jo vaig al bar i li dic, posa'm un entrepà. Pren rei. De què ho vols? I em posa... Menjar ací a València no em va a faltar. Quan ja et coneix la gent. Hi ha dies que falta i que no falta, però en realitat no falta".

Així i tot, els vincles són febles i segueix havent-hi manques afectives. No és rar que, després de passar la nit en un cai-xer, un carreró, o una casa *okupada* i en mal estat, acudisquen als recursos per a persones sense llar no amb la intenció de poder dutxar-se o menjar, que també, sinó perquè troben un espai on se'ls reconeix, se'ls ofereixen afecte i atenció, on relacionar-se i cobrir el seu temps d'oci. Tal vegada, abandonar el carrer els supose trencar amb la seua rutina i amb les relacions que per viure en el carrer han aconseguit. Tal vegada no tinguen la confiança suficient per a endinsar-se en un món desconegut, tal vegada, la seua autoestima està danyada i no es plantegen ni intentar-ho, tal vegada, siga necessari iniciar una intervenció basada en la potenciació, i així, motivar, capacitar, i potenciar les seues habilitats com a subjecte (Bueno Abad, José R., 2005: 126).

Reprement el tema dels recursos, comparant respostes, sembla com si tingueren una agenda completament adaptada a aquests, de manera que, passar fam en els carrers de València, sent una mica result, ara com ara, resulta difícil de creure, doncs controlen a la perfecció els horaris de menjar dels uns i els altres. En el cas dels més joves, la idea d'alberg no els convenç en absolut (per les limitacions quant a intimitat, horaris i consum), per aquest motiu solen ser habituals en centres de baixa exigència (RAIS, Salut i Comunitat, Cafè i Calor, Rehoboth, Metges del Món). Aquest fet, hauria d'estudiar-se en major profunditat, doncs es corre el risc de caure en el assistencialisme i que, en tenir cobertes totes les seues necessitats bàsiques, s'estanquen i no intenten abandonar el carrer. En aquest

sentit, la coordinació entre professionals resulta crucial en vies de dirigir la intervenció en una mateixa direcció.

3.2.6. Invisibilitat

Finalment, s'ha volgut aprofundir en la percepció que les persones sense llar tenen de la seua pròpia situació, la invisibilitat que pateixen en la interacció amb les situacions normalitzades i la seua identitat més enllà de l'etiqueta de "sense llar" que sempre els acompanya i que comporta una sèrie d'estereotips i estàndards que els allunyen de la vida normalitzada. Què opina Miguel, Hassan, Javi o Marcos de la realitat de les persones sense llar? Quin autoconcepte tenen de si mateixos?

En tractar aquest tema Miguel posa l'accent que cada persona és un món, i dins del carrer no totes les situacions són iguals, un fet que és cert, si bé, com hem vist, existeixen factors en comú (deterioració de les relacions familiars, vincles socials febles, alta incidència de consum, etc.). Com en altres àmbits, existeix la desconfiança, els interessos, les crítiques i les enveges (especialment als qui cobren una prestació), o les tensions i els frecs (potenciats pel consum, les dificultats que el fet de viure en el carrer suposa i el malestar intern que presenten).

D'altra banda, i encara mantenint bona relació amb els/es veïns/es del barri, confessen sentir-se invisibles en algunes ocasions, com diu Miguel: "*Som molt invisibles perquè... al no tenir treball, al no tenir res... som pràcticament com morts en el carrer, morts vivents que caminem p'a dalt i p'a baix... i cercant una forma d'eixir d'aquesta vida però si és que... no hi ha forma, la forma és que tot canvie i...*". Es queixen també dels prejudicis que té la societat sobre les persones sense llar, doncs es creu que tots són "**yonkis*" i maleantes. No obstant açò Miguel insisteix en la pluralitat de realitats que conviuen en el carrer, i defensa que ell és una bona persona, que cuida la seua higiene i que, si es troba en el carrer, és perquè ha tingut un problema de

debò. Per la seua banda, Hasan també fa referència als prejudicis, si escau manifesta que viure en el carrer i ser marroquí és un doble motiu d'exclusió.

4. REFLEXIÓ FINAL

Els casos de Miguel, Javi, Marcos o Hasan podrien explicar-se des d'una diversitat de situacions personals i socials. Com hem vist en la tercera part d'aquest treball, l'anàlisi dels discursos narratius d'aquestes quatre persones coincideix amb l'exposat en la primera part quan dèiem que, el sensellarisme, més enllà del merament residencial, és el resultat de la combinació d'un ventall de factors que han condicionat diferents itineraris ja vinculats a successos estresants ocorreguts en la trajectòria vital de cada persona. Les persones sense llar configuren un dels col·lectius més complicats d'analitzar per la interrelació d'aquests factors i l'heterogeneïtat dels seus membres (persones amb addicció, persones que no han superat la mort d'un familiar proper, persones amb malaltia mental, immigrants, aturats, etc.). De fet, la replicabilitat de l'anàlisi dels discursos narratius ací exposats és possible atès que aquests factors han sigut tinguts en compte en l'elecció dels perfils dels quatre entrevistats, igual que ha fet en diverses recerques sociològiques realitzades sobre el sensellarisme a Espanya (VV.AA., 2009), i que han sigut preses de referència en plantejar el present estudi.

No obstant açò, com a denominador comú, es tracta de persones que mantenen vincles socials i familiars febles que no han esmorteït una situació de carència material. Aquest és el cas de Miguel, Javi, Marcos i Hasan, els qui, des d'un major o menor grau de consciència, i derivat de la interrelació de diferents factors (drogoaddicció, malaltia mental, immigració, pas per presó, etc.), s'han vist sols i sense suports que pogueren atenuar els efectes de la falta d'ocupació. És evident que aquestes quatre històries són un clar exemple de la idea, ja exposada

en la primera part d'aquest estudi, que la precarietat que pateixen les persones sense llar no és únicament material, de fet, un dels aspectes més rellevants en l'anàlisi de la seua situació és el relacional.

El treball amb aquest col·lectiu, sobre la base d'aquesta combinació de factors, suposa tot un repte, però també, i sobretot, implica un interès a manifestar des del relacional. Un interès per conèixer a l'altre, per no jutjar a la lleugera, per fer una parada en aquest món de presses per a donar cabuda a una xarrada tranquil·la que li retorne el reconeixement com a persona, la visibilitat. Exigim, sense conèixer els seus límits i capacitats, que donen passos cap a la "normalització", que ells/aes mateixos/es abandonen el món de l'exclusió, però és molt difícil donar passos quan un/a ha perdut tota motivació, quan la societat s'oblida d'ells/es i mira cap a un altre costat, perquè al final, es deixa de creure en un/a mateix/a. Totes i tots hem de ser responsables dels nostres actes i prendre les regnes de les nostres vides, no obstant açò, hi ha factors que s'escapen del control d'un/a mateix/a i que ens poden facilitar o dificultar molt les coses.

I és que, ja no només el *sensellarisme*, sinó l'exclusió en general, més enllà de les responsabilitats individuals i les eleccions personals (que sens dubte no poden deixar-se de costat si volem parlar de subjectes actius), ve determinada per les polítiques socials vigents i l'ideal a aconseguir que socialment s'ha estipulat, alguna cosa que, com veiem, cada vegada es mostra més inaccessible. De fet, en un moment com l'actual, la falta d'ocupació s'ha convertit en un factor de marginació, mentre que, de forma paral·lela, les traves que el nostre sistema situa en la seua consecució són cada vegada majors, sent més extraordinària que comuna l'accessibilitat al mateix, fet impensable fa anys.

No és casual l'augment de joves i immigrants que viuen i pernocten en el carrer, doncs són dos dels grups poblacions vulnerables que majors obstacles troben en

l'accés a l'ocupació. Les dades i conclusions sobre l'especial virulència de la crisi econòmica en la població treballadora immigrant no poden ser més reveladors: "La conseqüència més directa i visible de la crisi econòmica sobre la població treballadora immigrant és la desocupació al que s'han vist abocades més de 614.000 persones entre els anys 2007 i 2012. D'aquesta forma, segons la EPA, si en 2007 s'explícaven 284.000 immigrants aturats, en 2012 aquesta xifra es triplica i prop d'un milió d'immigrants (897.000 persones) està en situació de desocupació. Com a resultat de l'anterior, en 2012, la taxa de desocupació de la població immigrant s'ha situat en el 38,6 per 100, la qual cosa fa enyorar el nivell del 12 per 100 que es registrava entre 2005 i 2007" (Angoitia i Tobes, 2013). D'igual manera, respecte a la població juvenil, no hi ha més que veure les dades oficials sobre joventut i ocupació de l'Informe Joventut a Espanya 2012 de la Secretaria d'Estat de Serveis Socials i Igualtat (veure pàgines 81 i següents).

Com veiem en els discursos analitzats, al col·lectiu de persones sense llar se sumen persones que fins fa poc disposaven d'una ocupació i que, sota un panorama laboral diferent, podrien haver mantingut la seua llar, a pesar que ja presentaren, de forma prèvia, un altre tipus de problemàtiques o condicionants (en general relacionats amb l'esfera relacional). I igual que el dret al treball, són molts els drets que, impunement, es vulneren en la nostra societat. El curiós és que, en lloc de cercar i atallar l'origen d'aquestes fallades de sistema, es crea un clima d'inseguretat en el qual culpabilitzem als qui els pateixen. El resultat? una societat cada vegada més desconfiada, desarrelada i polaritzada, amb nivells creixents de pobresa i desigualtat, on cada vegada és major el grup de persones relegades a la categoria de no-ciudadania i víctimes d'exclusions múltiples.

Com veiem, en parlar de l'exclusió en general, i el *sensellarisme* en particular, són diferents els nivells d'anàlisi, els quals van

des del micro (centrat en la responsabilitat individual) al macro (sistema i polítiques socials). Igualment, entre aquests dos pols, existeix una sèrie de categories que també s'han de tenir en compte. Per açò, en treballar amb persones sense llar es requereix una visió sobre la situació de cada subjecte que valore, a més, l'àmbit familiar, de xarxa i l'entorn social, considerant-se el context familiar, relacional, social, històric, cultural i comunitari (Bueno Abad, José R., 2005: 134-135). I en relació a açò, perquè cada situació és un món i perquè la combinació de factors que porten a una persona a viure en el carrer és múltiple, les respostes han de ser coordinades i adequades a aquesta varietat. El recurs, en un context en el qual el suport i l'amortiment que implica la família ha fallat, ha d'adaptar-se tant a la persona com al seu moment, i no la persona al recurs. Molts casos no troben solució en macro-albergs apartats de la resta de la societat, per aquest motiu resulta clau tant la variabilitat de recursos com una bona coordinació entre ells.

D'aquesta manera, un espai de baixa exigència, com és el cas del centre Rehoboth, pot suposar un primer graó en el camí cap a la inserció social. Un punt estratègic des d'on, a partir d'una normativa reduïda i un ampli acolliment, s'establisca un primer contacte que promoga una reflexió per part de la persona sense llar sobre la seua trajectòria vital i les seues expectatives de futur. Des d'aquesta primera fase, s'aconsegueix facilitar, a través de la motivació, l'acompanyament i l'escolta, que la persona desenvolupe actituds de predisposició per a treballar cap al canvi. Seguidament, des dels llocs d'allotjament col·lectiu, com és el cas dels albergs, es treballaria, amb les persones ja disposades al canvi i a reprendre el seu projecte de vida, qüestions com a hàbits de treball, higiene personal i dels seus estris, deshabituació a possibles dependències nocives per a la seua salut, etc.

Però com hem indicat, les peculiaritats de cada cas requereixen un tracte específic i adaptat, que resulta difícil aconseguir

si únicament es treballa amb espais "macro". Per açò, una següent fase d'inserció i emancipació, des d'habitatges tutelats o semi-tutelades en les quals es treballa l'autonomia de la persona (hàbits d'higiene, personal i de la llar, tasques domèstiques, organització i economia, cerca d'ocupació, gestió de l'oci i temps lliure, etc.), completaria el procés. Per a açò, una vegada més, és bàsic establir un pla personalitzat i mantenir la col·laboració amb les entitats que formen part de la xarxa de serveis per a la inserció social.

Finalment, i recuperant una de les idees exposades en la segona part d'aquest estudi, els recursos destinats a persones sense llar no poden ser el calaix de sastre que aculla a persones amb problemàtiques inicialment alienes al món del carrer. És necessària la presència d'una xarxa de recursos heterogènia i especialitzada que ofereixca respostes a grups poblacionals característics, com són el de persones majors, discapacitats/as, malalts/es mentals, persones o famílies que viuen una emergència social, immigrants, maltractadors, etc. En cas contrari, a més del desplaçament de la persona sense llar, es potencia l'aparició, en altres col·lectius, de processos de degradació i abandó personal. Aquest és el cas, registrat de forma habitual en el projecte Rehoboth, de persones migrants que després d'haver-se quedat sense ocupació, amb el pas del temps i a favorit per la permanència en el carrer, adquireixen hàbits vinculats al *sensellarisme*. D'aquesta manera, a l'hora de treballar la inserció social de la persona, el procés adquireix una major complexitat sobre la base de la combinació de factors.

Per a finalitzar, ens agradaria aprofitar per a fer una trucada que convida a l'acostament a la realitat de les persones sense llar, deixant els prejudicis a un costat i cercant la visibilitat i connexió amb la persona. D'aquesta forma, des de l'àmbit no professional, seria possible treballar la motivació dels subjectes, i des de l'esfera professional, planificar

un procés d'inserció adequat en el qual la disponibilitat i variabilitat de recursos juga un paper clau.

BIBLIOGRAFIA

ANGOITIA, M. y TOBES, P. (2013): *¿Cómo afecta la crisis económica a la población laboral inmigrante?*, X Jornadas de Economía Laboral, Madrid, Universidad Autónoma de Madrid.

BAUMAN, Zygmunt (2011): *Daños colaterales: Desigualdades sociales en la era global*. Fondo de Cultura Económica, Madrid.

BELTRAN, M. (2003): *La realidad social*, Tecnos, Madrid.

BUENO ABAD, J.R. (2000): "Concepto de Representaciones sociales y exclusión". *Revista Acciones e investigaciones Sociales*, N° 11. Ed. E.U. Trabajo Social. Universidad de Zaragoza, Zaragoza.

BUENO ABAD, J. R. (2005): *El proceso de ayuda en la intervención psicosocial*. Ed. Popular, Madrid.

BUENO ABAD, J. R. (2005): "La intervención psicosocial ante los escenarios de exclusión", en Tezanos, J. F. (Ed.) (2005). *Tendencias en exclusión social y políticas de solidaridad Octavo foro sobre tendencias sociales*. Editorial Sistema, Madrid.

BUENO ABAD, J. R.; MUÑOZ RODRÍGUEZ, David (2008): "Susurros del cuarto mundo: Las voces de la calle: una investigación cualitativa desde el ámbito académico del trabajo social". *Portularia*, VIII, pp. 215-229.

CABRERA CABRERA, P.; RUBIO MARTÍN, M.J. (2008): "Las personas sin hogar, hoy". *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, núm. 75, pp. 51-74.

COLECTIVO IOÉ (2011): Efectos sociales de la crisis. Una evaluación a partir del *Barómetro social de España. Papeles de relaciones eco-sociales y cambio global*, FUHEM, N° 113, pp. 177-188.

- FERNÁNDEZ-GARCÍA, Tomás (2012): "El Estado de Bienestar frente a la crisis política, económica y social". *Portularia*, XII, pp. 3-12.
- FOESSA (2013): *Informe FOESSA 2013. Análisis y perspectivas 2013: Desigualdad y derechos sociales*. Cáritas Española Editores, Fundación FOESSA, Madrid. Disponible en <http://www.foessa.es>
- GARCÍA MORENO, J.M.; MARTÍNEZ MARTÍN, R. (2012): "Ser joven hoy en España. Dificultades para el acceso al mundo de los adultos". *BARATARIA, Revista Castellano-Manchega de Ciencias Sociales*, Nº 14, pp. 29-40.
- GARCIA ROCA, J. (2012): *Reinvención de la exclusión social en tiempos de crisis*. Cáritas Española Editores, Fundación FOESSA, Madrid.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2012): *Encuesta de Condiciones de Vida del INE (2012)*. Disponible en: <http://www.ine.es>
- KRIPPENDORFF, K. (1990): *Metodología del análisis de contenido. Teoría y práctica*. Paidós Ibérica S.A., Barcelona.
- LAPARRA, M. y PÉREZ ERANSUS, B. (coord.) (2012): "Crisis y fractura social en Europa. Causas y efectos en España". *Colección Estudios Sociales*, Núm. 35, pp. 139-175. Fundación "la Caixa", Barcelona.
- MUÑOZ, M.; VÁZQUEZ, C. y VÁZQUEZ, J.J. (2003): *Los límites de la exclusión. Estudio sobre los factores económicos, psicosociales y de salud que afectan a las personas sin hogar en Madrid*. Ediciones Témpera/Obra Social Caja Madrid, Madrid.
- RUBIO ARRIBAS, F.J. (2007): "Ciudadanos y ciudadanas altamente estigmatizados y/o excluidos: las 'personas sin hogar'". *Nómaditas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, Nº 15. Publicación electrónica de la Universidad Complutense de Madrid.
- RUIZ OLABUENAGA, J.I. (2012): *Metodología de la investigación cualitativa*, Universidad de Deusto, Bilbao.
- SECRETARÍA DE ESTADO DE SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD (2012): *Informe Juventud en España 2012*, Madrid.
- VV. AA. (2009): *Perfil y necesidades de las personas sin hogar en Bizkaia*, EHU/UPV y DFB, Bilbao.

